

ПРАВАЗАСТОСОВЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Сьогодні існують всі підстави говорити про особливості правознавчої діяльності органів внутрішніх справ, які визначаються специфікою правового статусу цих органів. Проблемою правозастосування органів внутрішніх справ цікавились та досліджували такі науковці, як С. А. Алтухов, В. І. Галаган, О. С. Новаков, В. І. Осадчий, Ю. П. Соловей тощо [1; 2; 3; 4; 5].

На сучасному етапі становлення державної виконавчої влади в Україні актуальною проблемою є визначення ролі органів внутрішніх справ у правозастосовчій діяльності держави.

В останні роки з'явилось чимало досліджень, присвячених діяльності органів внутрішніх справ, але в них недостатньо уваги приділяється проблемам правозастосовчої діяльності органів внутрішніх справ, тому стаття присвячена саме цим питанням.

Наукова новизна статті полягає в розгляді питань, що залишились поза увагою науковців, а також у новому підході до розуміння процесу застосування норм права органами внутрішніх справ.

Для розв'язання запропонованої проблеми необхідно визначити мету статті, якою є дослідження особливостей процесу правозастосування цих органів, визначення поняття правозастосовчої діяльності органів внутрішніх справ, шляхів та напрямів вдосконалення правозастосування цих органів, а також поняття правозастосовчої діяльності органів внутрішніх справ.

У державно-правовому регулюванні суспільних відносин важливу роль відіграє застосування норм права, яке є владною, організаційною діяльністю компетентних органів і їх посадових осіб, що забезпечує перехід загальних правил поведінки, які містяться в нормативно-правових актах, і діяльності різноманітних суб'єктів у площину їх індивідуально-конкретної дії.

Основним завданням органів внутрішніх справ є: гарантування особистої безпеки громадян, захист їх прав, свобод і законних інтересів; забезпечення охорони громадського порядку; попередження, припинення злочинів та інших правопорушень; своєчасне виявлення, розкриття і розслідування злочинів, розшук осіб, які їх вчинили; забезпечення безпеки дорожнього руху; захист власності від злочинних посягань. Окрім того, до обов'язків міліції, яка є складовою частиною органів внутрішніх справ, належать: участь у наданні соціальної і правової допомоги громадянам, сприяння у межах своєї компетенції державним органам, підприємствам і організаціям, незалежно від форм власності. На сучасному етапі існує безліч проблем в організації діяльності органів внутрішніх справ, що впливає на процес правозастосування. Це, перш за все, відсутність авторитету органів внутрішніх справ се-

ред населення. Зрозуміло, що економічні негаразди мають вплив на формування громадської думки, але держава, по-перше, повинна створити такі умови, які перешкоджатимуть розвитку корупції в системі органів внутрішніх справ, по-друге, необхідно обмежити популяризацію через засоби масової інформації осіб, що мають кримінальне минуле. Останнє пов'язане з тим, що серед молоді більшим авторитетом користуються особи, схильні до девіантної поведінки, ніж працівники правоохоронних органів.

Через глобальні негаразди економічного характеру частина кримінологів СНД схильна вбачати першочерговим завданням держави вирішення фінансових проблем функціонування ОВС як найбільш універсальний метод запобігання правопорушенням серед особового складу. У зв'язку з цим пропонується досить широкий спектр економічних заходів – реструктуризація бюджету та системи фінансування ОВС, забезпечення соціального захисту працівників міліції, створення нормальних умов для праці і відпочинку [1, с. 197; 6, с. 114].

Необхідно також звернути увагу на те, що правозастосовча діяльність працівників міліції має творчий характер, тобто в законодавстві існує безліч відносних понять, які потребують конкретизації в юридичній практиці суб'єктом правозастосування. Саме від суб'єкта правозастосування залежить, буде діяти закон чи не буде. І тому при здійсненні функцій держави правоохоронні органи повинні дотримуватись принципів законності, обґрунтованості й доцільності. Проблема правознавчої діяльності органів внутрішніх справ, перш за все, стосується подвійного контролю: з одного боку, вищестоящі органи внутрішніх справ контролюють діяльність нижчестоящих органів, а з іншого боку, органи внутрішніх справ мають своїм завданням контролювати поведінку громадян та інших осіб, які перебувають на території нашої держави. Потрібно також враховувати, що процес правозастосування – це різновид соціального управління, що є складним комплексом правових, організаційних, інформаційних та інших форм і засобів втілень закону в життя. Як будь-яке соціальне управління, що є необхідною умовою розвитку суспільства, правозастосування – це діяльність людей, і тому суб'єктивна сторона цієї діяльності має значний вплив на виконання завдань і функцій держави. Суб'єктивна сторона правозастосування – це ставлення суб'єкта правозастосування до правових приписів, його вольовий стан в момент здійснення дій, передбачених правовою нормою. Але проблема не вирішується відносно конкретного працівника правоохоронних органів, ця проблема стосується системи організації і діяльності правоохоронних органів у цілому.

Особливою ознакою міліції є право застосовувати силу під час виконання своїх обов'язків, саме ця ознака покладена в основу розуміння поліції американськими та англійськими вченими [7, с. 38].

Демократія припускає для людини свободу робити все, що не шкодить іншій особі. Але з іншого боку, закон встановлює обмеження для свободи особи, щоб не виникло конфліктів між приватними інтересами. Мета держави полягає у згладженні, усуненні суперечності між цими інтересами.

Отже, призначення міліції у найзагальнішому вигляді можна визначити як підтримку (охорону, захист) встановленого в суспільстві правопорядку [5, с. 28].

Інша проблема полягає в недоступності соціальної гарантованості діяльності працівників правоохоронних органів: недостатній оплаті праці, що призводить до корупції серед працівників правоохоронних органів.

Працівник міліції, як посадова особа та представник влади, має певний обсяг специфічних, властивих саме цій категорії осіб, ознак: реалізує завдання, пов'язані з покладеним на нього обов'язком захисту прав людини, інтересів суспільства та держави; обіймає посаду в державному озброєному органі виконавчої влади з відповідним обсягом владних повноважень та правом застосування заходів примусу; наділений повноваженнями, що дозволяють виконувати юридично значимі дії, обов'язкові для виконання іншими посадовими особами та громадянами; посадові повноваження не обмежуються межами одного відомства; є захищеним законом від втручання в його службову діяльність; виконує специфічні функції, пов'язані з припиненням правопорушень, затриманням причетних до цього осіб та обмеженням їх свободи; у зв'язку із здійснюваною діяльністю перебуває під посиленням правовим захистом з боку держави.

Треба звернути увагу на те, що на роботу в органи внутрішніх справ приймаються особи, які досягли відповідного віку, не мають судимості, пройшли ретельну перевірку ділових і моральних якостей, способу життя, оточення і є придатними до служби. Все перелічене вище має впливати на формування високої організованості і дисциплінованості працівників органів внутрішніх справ.

Виходячи із вищезазначеного, можна виділити наступні проблемні питання в діяльності органів внутрішніх справ: 1) здійснення в межах закону максимальної гласності в прийнятті рішень, що стосуються законних інтересів і прав громадян, тобто доведення рішень суб'єктів правозастосування до громадськості; 2) виключення посадових зловживань, проявів корупції, беззаконня в діяльності органів внутрішніх справ; 3) закріплення гарантій ефективної діяльності органів внутрішніх справ, в тому числі відсторонення від незаконних втручань в професійну діяльність

як з боку органів державної влади, так і окремих громадян; 4) покращення загальної, професійної культури і освіти працівників органів внутрішніх справ; 5) розвиток демократизації шляхом здійснення такого керівництва з боку центральних органів управління, яке узгоджується з правомірною ініціативою, самостійністю, відповідальністю підлеглих органів; 6) зростання авторитету органів внутрішніх справ серед громадськості.

Говорячи про вдосконалення роботи працівників органів внутрішніх справ на державному рівні, не можна не звернути увагу на питання захисту працівників та членів їх сімей від тиску кримінальних структур з метою підкупу або залякування. Держава має створити систему заходів, спрямованих на соціальний і кримінально-правовий захист персоналу органів внутрішніх справ. У Російській Федерації пропонується посилити каральні санкції щодо працівників правоохоронних органів, але ми вважаємо, що такі методи не покращать ситуацію в нашій країні. Україні слід орієнтуватися на нові функціональні особливості міліції, а саме: потрібно її реорганізувати з ізольованого органу закритого типу на публічну службу, що буде, з одного боку, надавати платні послуги населенню, а з іншого боку, продовжувати виконувати адміністративні завдання. Окрім того, працівники міліції мають орієнтуватися на громадську думку, як на один з основних критеріїв ефективності діяльності ОВС.

Реформування системи органів внутрішніх справ має сприяти виробленню професіоналізму працівників, а також впровадженню в діяльність системи органів внутрішніх справ інноваційних правових технологій. Застосування норм права має місце там і тоді, коли і де має місце владне рішення компетентного органу з приводу конкретного життєвого випадку, що має юридичне значення, і передбачене нормою права.

Правозастосування передбачає:

- 1) обов'язковість владних рішень для виконавців;
- 2) забезпечення і охорону цих рішень примусовою силою держави;
- 3) категоричність велінь, які містяться в цьому акті;
- 4) односторонність волевиявлення органу, який наділений владними повноваженнями, хоча в певних випадках цей орган може і не виступати як ініціатор видання акта правозастосування.

Владний характер забезпечує узгодження дій учасників правозастосовчої діяльності підтримує дисципліну і завдяки цьому застосування норм права стає обов'язковим і забезпечується всіма засобами, якими володіє держава. Тільки при трактуванні державно-владної ознаки правозастосування розкривається перспектива вирішення не тільки соціально-політичних питань правового регулювання, але й спеціально-юридичних, організаційно-техніч-

них. Охоронні правовідносини виникають у момент правопорушення, а акт правозастосування органів внутрішніх справ завершує фактичний склад, необхідний для притягнення до юридичної відповідальності. Зв'язок юридичної відповідальності з формальним актом – актом застосування норм права – має суттєве значення з точки зору принципу законності. Наявність кримінального закону і факт вчинення злочину автоматично не тягнуть притягнення до кримінальної відповідальності. Це відбувається лише тоді, коли винесено законний обвинувальний вирок суду, що є актом застосуванням норми права до конкретного випадку. Звертаючи увагу на зв'язок юридичної відповідальності з охоронними правовідносинами, необхідно підкреслити, що відповідальність настає лише після того, як охоронні правовідносини завершені.

Визначимо дві групи обставин, покладених в основу правозастосування. Перша група обставин обумовлює необхідність використання в роботі правового регулювання державного примусу. Державний примус у сфері права приводиться в дію не автоматично, тому що правові норми передбачають лише можливість, а не обов'язковість державного примусу. У реальному житті він завжди застосовується компетентними органами держави, які зобов'язані перевірити законність, обґрунтованість, доцільність, ефективність і справедливості використання державно-примусових заходів. Виходячи з цього можна зробити висновок про те, що правозастосування є єдиним каналом, через який фактично здійснюється державний примус у правовому регулюванні, у більшості випадків через органи внутрішніх справ. Фактичними обставинами, обумовлюючими необхідність діяльності по застосуванню державного примусу, є: наявність перепон для здійснення суб'єктивного права, невиконання юридичних обов'язків або правопорушення, що потребує притягнення до юридичної відповідальності. У першому випадку акти правозастосування, в яких виражені державно-примусові засоби, зобов'язані забезпечити реалізацію юридичних норм.

Тобто компетентний орган внутрішніх справ зобов'язаний на підставі владних повноважень ліквідувати певну аномалію, що виникла під час реалізації юридичних норм, тим самим забезпечивши досягнення мети правового регулювання, окрім того, акти застосування норм права є необхідною підставою, джерелом встановлення юридичної відповідальності.

Підсумовуючи все вищезазначене, можна зробити висновок про те, що органи внутрішніх справ на сучасному етапі потребують реформування, яке має бути спрямоване на запровадження інноваційних правових технологій і підвищення професійного рівня працівників внутрішніх справ, а також створення соціальних гарантій для працівників, що позитивно вплине на виконання за-

вдань і функцій держави, створить умови, за яких не буде розвиватись корупція в системі правоохоронних органів.

Окрім того, підвищення загальної, професійної культури і освіти працівників внутрішніх справ, наближення їх інтересів до інтересів звичайного пересічного громадянина допоможе популяризувати правоохоронні органи серед населення. Реформування системи органів внутрішніх справ, їхніх взаємозв'язків з громадськістю й прийняття рішень в умовах максимальної гласності і законності допоможе уникнути непорозумінь, які виникають під час захисту законних інтересів і прав громадян а також свідчать про зловживання владними повноваженнями працівниками правоохоронних органів.

Враховуючи специфічний правовий статус працівників органів внутрішніх справ, потрібно звернути увагу на особливі правоохоронні функції, які реалізуються за допомогою професійної діяльності органів внутрішніх справ.

Здобувши незалежність і ставши на шлях побудови правової держави, Україна потребує радикального оновлення в усіх сферах суспільного життя, особливо в сфері захисту прав і свобод людини і громадянина. Сьогодні ми не маємо права на помилки, нам потрібно орієнтуватися на міжнародний досвід, а також не забувати про власні здобутки. Реформи мають бути спрямовані на підвищення рівня життя звичайного громадянина, тоді суспільство буде переконане у незворотності і перспективності цих реформ.

Список літератури: 1. Алтухов С. А. Преступления сотрудников милиции (понятия, виды и особенности профилактики). СПб., 2001. 2. Галаган В. І. Проблеми вдосконалення кримінально-процесуальної діяльності органів внутрішніх справ України. К., 2002. 10. Мельник М. І., Хавронюк М. І. Правоохоронні органи та правоохоронна діяльність: Навч. Посібник. К., 2002. 3. Осадчий В. Правоохоронні органи як суб'єкти кримінально-правового захисту// Право України. 1997. № 11. 4. Рильський Н. Н. Органи внутренних дел в условиях формирования правового государства// правовое государство и деятельность органов внутренних дел по борьбе с преступностью. СПб., 1993. 5. Соловей Ю. П. Правовое регулирование деятельности милиции в Российской Федерации: Автореф. дисс. ... докт. юрид. наук/ Академия МВД РФ. М., 1993. 6. Новаков О. С. Кримінологічна характеристика та профілактика злочинів, які вчиняються працівниками міліції у сфері службової діяльності: Дис. ... канд. юрид. наук. К., 2003. 7. Bittner E. Police Charge// Police Behavior: A sociological perspective/ Ed. R. J. Lundmann. N. Y. Oxford, 1980. 8. Закон України «Про міліцію» від 20 грудня 1990 р. // Відомості Верховної ради України. 1991. № 4. Ст. 20. 9. Кодекс поведения должностных лиц по поддержанию правопорядка: Утвержден резолюцией № 34/ 168 Генеральной Ассамблеей ООН 17 декабря 1979 г.// СССР и международное сотрудничество в области прав человека. Документы и материалы. М., 1989. 11. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України: Навч. посібник/ Авт. кол. В. Т. Білоус, С. Е. Демський, О. С. Захарова та ін.; Від. ред. Я. Ю. Кондратьев. К., 2002. 12. Савченко М. Забезпечення прав і свобод людини і громадянина та їх захист органами конституційної юрисдикції // Право України. 1999. № 2. 13. Петрухин И. Л. Свобода личности и уголовно-процессуальное принуждение. Неприкосновенность личности / Отв. ред. И. Б. Михайловская. М., 1985.

Надійшла до редакції 30.01.07